

Андрій Чуткий (Київ)

**«УКРАЇНСЬКИЙ СЛІД» НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
СПАДЩИНИ М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО:
КИЇВСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ (1917–1920)**

Вивчення життєвого шляху будь-якої особи (а науковця, людини публічної – особливо) буде неповним, якщо не дослідити долю того, що вдалось створити цій людині впродовж життя. Наукові праці, громадські, політичні або ін. організації та інституції і після смерті свого творця являють продовження його громадської та професійної діяльності, продовжують справляти вплив на подальший розвиток у тих сферах, у яких ця особа працювала. І те, скільки вони існують, зберігають актуальність після смерті їх розробника, засвідчує далекоглядність останнього, його професійні якості, вміння створити справді щось вартісне, науково та суспільно значуще.

Якщо оцінювати те, що лишив по собі М. В. Довнар-Запольський окрім власне даних загального біографічного характеру, то можна впевнено постулювати, що він залишив вагомий слід у науковому, освітньому просторі тих країн, на теренах яких йому судилося жити та працювати. Білорус за походженням, він тривалий час – понад третину свого життєвого шляху, а саме впродовж 1885–1920 рр. (з певними перервами) мешкав у Києві, де завершив здобуття середньої освіти, здобув вищу освіту та відбувся як науковець.

Саме у Києві 1906 р., після тривалої підготовки, М. В. Довнар-Запольському вдалось домогтись створення приватного вузу економічного профілю – Київських вищих комерційних курсів, а впродовж 1908–1910 рр. трансформувались на Київський комерційний інститут, що здобув усі права державного вищого навчального закладу і став другим у Російській імперії вузом економічного профілю. Тож це була справді непересічна подія. М. В. Довнар-Запольський став і першим ректором цього навчального закладу та незмінно очолював його до березня 1917 р.

Враховуючи особливу важливість створеного М. В. Довнар-Запольським у Києві економічного вузу, що й понині залишається флагманом вищої економічної освіти України, цілком доречним буде вивчення історії цього вузу у зв'язку із постаттю його засновника. Особливо ж це стосується періоду 1917–1920 рр., коли даний вуз (попри тимчасові пертурбації) зберігав статус, структуру й навіть назву, розроблені в період керівництва ним М. В. Довнар-Запольським.

У вересні 1916 р. завдяки старанням Довнар-Запольського завершилась реевакуація Комерційного інституту з Саратова до Києва і він відновив роботу у рідному місті. Почались ремонтні роботи у навчальному корпусі інституту [1] та було укладено договір на його страхування на період з 10 жовтня 1916 р. по 10 жовтня 1917 р. [2, а. 1–3].

На початку 1916–1917 навчального року в інституті нараховувалось 2130 студентів [3, а. 91]. Але повернення до Києва дозволило поновити навчання в інституті тим студентам, що змогли евакуюватися разом із ним до Саратова та збільшило приплив абітурієнтів. Тож станом на 1 січня 1917 р. в інституті рахувалось 5977 студентів (з них 5701 – чоловічої статі, і 276 – жіночої). В соціальному відношенні студенти поділялись наступним чином: 560 осіб були вихідцями з дворян та державних службовців, 120 – з духовенства, 1537 – з селян, 1676 – з міщан, 1004 – з інших станів. В конфесійному відношенні абсолютна більшість студентів Комерційного інституту були православними (себто українцями, росіянами, білорусами) – 4246 осіб. Решта – католиками (6 осіб), юдеями (456), протестантами (203), старообрядцями (26), караїмами (12) та ще 249 осіб представляли інші конфесії [4, а. 76]. Три

прийняття в аспірантуру (підготовка до професорського звання – за тогочасною термінологією). Так за пропозицією К.Г. Воблого восени 1917 р. при інституті було залишено з цією метою його випускника О. В. Абросімова по кафедрі політекономії [5, а. 1].

З державної скарбниці ніяких сум на інститут відпущено не було і головним джерелом прибутку залишалась плата за навчання (надійшло близько 350 тис. руб.). При цьому на стипендії було витрачено близько 12 тис. руб., а основна маса коштів витрачалась на сплату різних податків, оплату викладання, ремонт приміщень та закупівлю нового інвентарю та літератури. Отже, можна вести мову про те, що інститут і надалі залишався не лише де-юре, а й де-факто, приватним навчальним закладом.

Звичайно, що евакуація та реевакуація призвели до скорочення чисельності як студентського контингенту, так і професорсько-викладацького штату. Значною втратою для інституту (та й цілої української науки) стала смерть О.О. Русова, яка відбулась саме в цей час. Почалась (правда до середини 1917 р. ще не така помітна) поступова зміна професорсько-викладацького складу. Частина приміщень інституту в Києві й надалі були зайняті військовими. Отже вуз мав низку труднощів та перебував в процесі змін. Але справжні випробування були попереду.

Наприкінці лютого – на початку березня 1917 р. в Російській імперії відбулась чергова демократична революція: безкровним шляхом вдалось змусити імператора Миколу II зректися влади і в Росії було проголошено республіку. Влада перейшла до сформованого з представників ліберальних та правих сил Тимчасового уряду. Водночас представники лівих сил утворили власні органи влади на місцях – ради робітничих, солдатських та селянських депутатів. Так в країні сформувалось двовладдя, що вносило певний хаос та плутанину в систему управління та загальний хід життя. Тобто намітилась політична конфронтація між поміркованими та консервативними силами з однієї сторони та лівими – з іншої. В Україні ж до цієї ситуації додалось національне питання, наслідком чого було постановлення у Києві в березні 1917 р. Української Центральної Ради, яка стала третьою політичною силою та владним органом на українських землях. Отже в Україні політична ситуація характеризувалась особливим загостренням.

Всі ці процеси самим безпосереднім чином позначились і на вищій школі – студентство традиційно відзначалось значною політизацією та радикальністю настроїв, а нові умови (що спрошували систему вступу) привели до вузів ще більш революційні елементи. Тож головною складовою вузівського життя стала політична. Студенти почали брати вузи під свій контроль, усуваючи старі керівні кадри та призначаючи своїх представників [6–11].

Захопили ці процеси і Київський комерційний інститут. М. В. Довнар-Запольський, як представник старої генеральної професури, не міг сприйняти цих змін, справедливо вбачаючи у шкоду для справи освіти та елементарний популізм. Тож вже на засіданні Навчального комітету 5 березня 1917 р. (першому, відбулось після зміни влади в країні) він виступив із критикою допущення представників студентів на засідання цього комітету некомпетентних у справах вузівського управління [12, а. 222–223], а оскільки його думка не була врахована, подав заяву про звільнення до 20 березня 1917 р. склав обов'язки директора Київського комерційного інституту [12, а. 221]. У відповідь Міністерство торгівлі та промисловості (у віданні якого перебували навчальні заклади комерційного профілю) рекомендувало Опікунській раді Київського комерційного інституту обрати нового директора. Однак це відбулось лише наприкінці 1917 р.: вочевидь в інституті розраховували, що Довнар-Запольський погодиться залишитись. Принаймні до березня 1918 р. до нього неодноразово звертались з проханням читати лекції на курсах (економічну історію Росії, історію російського державного права та історію цивільного права) [12, а. 228, 231–232]. Проте певний час він відмовився і від викладацької діяльності в інституті, посилаючись на хворобу, а згодом і взагалі виїхав з Києва. Але й його прізвище зникло з переліку співробітників інституту лише з жовтня 1919 р. [13, а. 9, 11, 15, 16, 27].

Між іншим, схожу ситуацію пережив тоді і Університет Володимира, студентський актив якого не бажав збереження на посаді ректора М. М. Цитовича. І хоча останнього підтримувала професура, але він зрештою склав свої повноваження і залишив університет [14, с. 184–186; 15, с. 90]. Схожі події мали місце і в ін. вузах.

Тож до кінця 1917 р. Київський комерційний інститут жив без повноправного керівника. Виконуючим обов'язки директора, свідчать документи інститутського архіву, було обрано П. Р. Сльозкіна, який і до цього неодноразово виконував ці обов'язки [12, а. 205]. Зокрема, він декілька раз був в.о. директора Київського комерційного інституту (на час відряджень або відпусток Довнар-Запольського). Тож педагогічний колектив інституту вирішив довірити свою долю тій особі, якій довіряв Довнар-Запольський, призначаючи своїм заступником на час періодичних відряджень. Таким чином, навіть у виборі наступних ректорів дався свій авторитет думки його першого керівника.

Отже, 1917 рік став першим роком життя за нових, швидкозмінюваних умов. Так, тривало стрімке погіршення економічної ситуації, спричинене розбалансуванням влади та впливом тривалої війни. Вдалось ліквідувати навіть збитки, завдані перебуванням приміщень вузу військових у 1915–1916 рр. [16, а. 1–7зв.], а надалі продовжували займати частину інститутських приміщень.

Погіршення матеріального становища змусило керівництво вузу з листопада 1917 р. піти на здавання будинку по Бібіковському бульвару № 28 в оренду. Тут було створено готель «Київ» [17]. Активізація суспільно-політичного життя та фактичне беззладдя обумовили те, що в приміщеннях інституту проходили найрізноманітніші зібрання. Наприклад, з 16 листопада по 9 грудня 1917 р. в приміщенні Київського комерційного інституту проходило засідання «Согласительной комиссии из представителей профессионального союза служащих и служащих высших учебных заведений» [18]. Все це ускладнювало проведення навчального процесу.

Та попри важкі соціально-економічні та політичні умови, 1917 рік став і роком пробудження національної свідомості, відроджувалась українська державотворча традиція. Не минули ці процеси й Київський комерційний інститут. В ньому почався процес українізації, прийшли національно свідомі студенти. Так, в липні 1917 р. заяву про вступ до інституту подав О. П. Довженко [19, а. 1]. 12 грудня 1917 р. він отримав матрикул за № 1075, а серед студентів рахувався до 1920 р. Представником зовсім іншого політичного крила студентства був син М. В. Довнар-Запольського Всеволод. Останній сповідував соціалістичні ідеали, підтримував більшовиків, а тому розірвав контакти із батьком і вступив до Комерційного інституту (на економічне відділення) вже після його уходу з посади директора вузу – в листопаді 1917 р. [20]. Поряд із ним в інституті навчався і ще один в подальшому відомий радянський партійний та державний діяч – М. Я. Бауман [21].

Загалом, ліквідація різних урядових обмежень та заборон і загальна демократизація освітнього процесу, який і до цього був у Комерційному інституті доволі демократичним, створили максимально сприятливі можливості для всіх бажаючих здобути освіти в ньому. Проте негатив даної ситуації полягав у формалізації самої вступної кампанії, що відкрило шлях до вищої школи особам, котрі не мали відповідно підготовки і не були зацікавлені у самому навчанні.

Навчальний процес в Київському комерційному інституті не припинявся і попри подальше загострення політичної ситуації наприкінці 1917 р. Наприклад, прийом до студентів відбувався і після жовтневих подій у Петрограді. Загальна ж кількість студентів станом на 1 січня 1918 р. зросла (порівняно із 1 січня 1917 р.) з 5977 до 6542 осіб [22, а. 76]. Схожою була й динаміка у чисельності викладацьких кадрів: якщо у вересні 1916 р. професорсько-викладацький штат інституту нараховував 46 викладачів, то в січні 1917 р. – 69, а на початку 1918 р. – 73 особи [22, а. 76].

Враховуючи ситуацію, пов'язану із продовженням бойових дій, керівництво Київського комерційного інституту прийняло рішення про відкриття при інституті Вищих комерційних курсів для «увечных воинов» [23]. Очолити їх було доручено доценту В. Д. Васильєву [23,

а. 3], а пропрацювали вони близько року. Вже на початку їх діяльності (в лютому 1917 р.) на них навчався 31 слухач. При цьому за освітнім цензом 13 осіб з них мали вищу освіту, 17 – середню, а 1 – домашню. За віком: 10 осіб мали від 19 до 24 років, 15 – від 25 до 39 років, від 40 до 50 років і 1 – старше 50 років. В національному відношенні 20 були росіянами, 8 – українцями, 1 поляк, 1 латиш і 1 молдавець [23, а. 21].

Внаслідок наближення фронту на початку 1918 р. до Києва, а потім у зв'язку із рекрутуванням молоді до лав Червоної армії (3651 особа була призвана на військову службу), а можливо – й репресій, кількість студентів суттєво зменшилась. Тож вже навесні 1918 р. в інституті залишився тільки 2891 студент з 6542, які навчалися в ньому станом на січень цього року [22, а. 4]. В період же першого захоплення і перебування у Києві більшовиків (26 січня – 1 березня 1918 р.) посаду ректора в Комерційному інституті було скасовано, управління вузом здійснював комісар.

Після повернення української влади до Києва в березні 1918 р. посаду ректора було відновлено і проведено легітимні вибори на цю посаду – ректором знов став К.Г. Воблий, який займав цю посаду до вересня 1919 р. Зазначимо, що ця особа, так само як і в.о. директора П.Р. Сльозкін, був запрошений до інституту Довнар-Запольським, а підтримку з боку останнього і обирався за його керівництва деканом економічного відділення.

Невдовзі влада в Україні перейшла від Центральної Ради до П. Скоропадського, який проголосив встановлення в Україні Гетьманату (або Української Держави). Період існування Гетьманату (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) увійшов в історію визвольних змагань як час найбільшої стабілізації та справді суттєвих дій у напрямку державного будівництва.

Все це вплинуло і на Київський комерційний інститут. Зокрема він отримав державне фінансування: влада асигнувала кошти на ліквідацію тих катастрофічних збитків, яких зазнав інститут внаслідок боїв за Київ та подальшого пограбування міста на початку 1918 р. та також на придбання закордонної періодики [24, а. 21]. А вуз власним коштом придбав бібліотеку покійного проф. М. В. Самофалова [25, а. 167.], що складалась з 2400 томів та 4200 брошур, чим було суттєво збільшено бібліотечний фонд інституту. Причому бібліотека Комерційного інституту стала однією з кращих у місті. Тож не дивно, що влада (вже в особі Директорії УНР) в січні 1919 р. мусила звернутись до керівництва Комерційного інституту з проханням посприяти у створенні фондів Національної бібліотеки (нині Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України) [25, а. 167.].

В цей час також відбулась зміна структури вузу – економічне та комерційно-технічне відділення були перетворені на однойменні.

факультети. Економічний факультет складався з земсько-міського, страхового, педагогічного та банківського відділів; а комерційно-технічний – з товарознавчого, кредитного, торгівельного та залізнично-експлуатаційного відділень [26, а. 30]. Відбулась суттєва реорганізація навчальних програм в плані зміни та розширення кількості дисциплін викладання. Активно приймалися абітурієнти. Відбулось поновлення на навчанні й 230 студентів, що повернулись з лав армії [27, а. 891], а восени 1918 р. набрано 1655 дійних слухачів [22, а. 46].

Не стояв вуз і осторонь загальнодержавних питань. По-перше, ряд його випускників активно включились у державотворчий процес: С. І. Березняк та ряд ін. були делеговані до Центральної Ради [28], а М. М. Ковалевський навіть був міністром [29]. По-друге, на сьогодні є невідомим той факт, що економічний бік реалізації Брестського мирного договору 1918 р. українського уряду з країнами Четверного блоку розроблявся професорами Київського комерційного інституту. Тому до інституту згодом було надіслано копії Брестського договору та торгової угоди з державами Четверного блоку [16, а. 118]. 13 квітня 1918 р. представників від Київського комерційного інституту навіть спеціально запросили на засідання Малої Ради УНР для уточнення пов'язаних із цим питань [24, а. 6]. Представники Київського комерційного інституту брали дієву участь і в організації презентації української продукції перед європейськими імпортерами – для цього від інституту було запрошено професорів П. Р. Сльозкіна та В. Г. Шапошнікова [24, а. 9–13].

Таким чином Київський комерційний інститут брав активну участь у розробці засад економічної політики українських урядів періоду визвольних змагань. Зазначимо в цьому зв'язку, що і М. В. Довнар-Запольський у цей період також проводив активну роботу щодо організації торгового представництва Білоруської Народної Республіки у Києві. Отже і в цьому питанні він та представники створеного ним вузу діяли так би мовити синхронно.

Інститут сприяв створенню Міністерства шляхів Української Держави в травні 1918 р., надавши йому в оренду і частину своїх приміщень [30, а. 47. 49]. Загалом, в цей час площі інституту орендувались численними державними установами, навчальними закладами і навіть Українською Академією Наук [30, а. 18]. Так, в приміщеннях Київського комерційного інституту проходили урочистості з нагоди заснування Народного університету та Народного Політехнікуму, тимчасово розміщувався Юридичний інститут тощо [30, а. 29, 45, 67–67 зв.].

Оскільки тривалі бойові дії призвели до позбавлення значної частини молоді можливості здобувати вищу освіту, то керівництво інституту прийняло рішення надати абітурієнтам, що відбували військову повинність, низку пільг, а саме: прийом поза конкурсом,

звільнення від плати за слухання лекцій, пріоритет при призначенні стипендії [24, а. 35].

В серпні 1918 р. Міністерство освіти Української держави нагадало керівництву інституту, що державні службовці (до яких тоді зараховувались і професорсько-викладацькі кадри) зобов'язані скласти присягу на вірність Українській Державі («Урочисто обіцяючи вірно служити Державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати її закони і всіма силами охороняти її інтереси і добробут» [24, а. 93]. Прискори́лась українізація навчального процесу.

Падіння Гетьманату і відновлення УНР у формі Директорії (14 грудня 1918 р.), призвело до відновлення боротьби за владу в Україні та поновило негативні тенденції в соціально-економічній та інших сферах життя, які вдалось почасти подолати в часи Української Держави. Як і завжди, всі ці зміни в історії нашої держави сповідно відобразились і на долі нашого вузу. По-перше, зміна влади обумовила припинення навчального процесу. Вже 14 листопада 1918 р. (в день офіційного постановлення альтернативної гетьману української влади – особі Директорії УНР) «начальник киевского гарнизона приказал закрыть все высшие учебные заведения в целях поддержания общественного порядка» [24, а. 123]. Правда, вже 17 грудня 1918 р. міністр народної освіти (вже уряду Директорії УНР) доручив відновити навчання з 18 грудня [24, а. 96].

Станом на 17 січня 1919 р. (як раз у розпал чергової серії бойових дій за Україну, коли до Києва знов просувалися більшовицькі війська) в інституті навчалось 5315 осіб, з яких 3260 осіб вступило восени 1918 р. [27, а. 91]. З-поміж 3260 осіб, що вступили восени 1918 р., чоловіки становили 1184 особи, жінки – 250 осіб; в конфесійному відношенні – 1561 особа або 47,9 % були юдеями, 1434 або 44 % православними, 195 осіб або 6 % – католиками, 36 осіб або 1,1 % лютеранами, решта (14 старообрядців, 8 менонітів, 4 вірмен, 1 григоріанин, 3 караїми, 3 баптисти, 2 мусульманини) становили близько 1 %. Як бачимо, порівняно із попереднім періодом, відбулось істотне зменшення кількості студентів, що сповідували православ'я (з 4246 у 1917 р. до 1434), католицизму (з 685 до 195), старообрядництва (з 26 до 14). Натомість зросла кількість євреїв: з 456 до 1561 [27, а. 96], тобто більш як у тричі і вони склали майже половину загальної кількості студентів інституту. Дана тенденція засвідчує логічну спрямованість уряду Директорії УНР, оскільки тенденція збільшення відсотка єврейського елементу як в освіті, так і в державних посадах, характеризувала саме уряди лівої орієнтації. Тому недоречними є звинувачення Директорії УНР у підтримці єврейських погромів.

Нова влада підтвердила чинність закону про державну монополію, зобов'язавши до цього і керівництво Київського комерційного інституту, але на відміну від попередньої влади не могла забезпечити

матеріальні потреби вузу. Правда і за цих умов інституту вдалось прийняти 1655 абітурієнтів та зберегти основний професорсько-викладацький штат (76 осіб) [22, а. 6–9, 32]. Станом на 17 січня 1919 р. в інституті, як вище зазначалось, навчалось 5315 осіб [27, а. 91].

5 лютого 1919 р. Київ вдруге захопили більшовики. Посаду ректора знов було ліквідовано і для керівництва Комерційним інститутом було призначено комісара. Вичерпних даних щодо статистики по професорсько-викладацьким кадрам та студентству за цей період не збереглось, але окремі документи вказують на зменшення чисельності обох цих груп.

31 серпня 1919 р. до Києва вступили війська Денікіна. А. Денікін проводив політику, спрямовану на відновлення дореволюційних порядків. Тож було відновлено стару структуру освітніх закладів, зокрема відновились і посада ректора у вузах. Ректором Київського комерційного інституту з 26 вересня 1919 р. став колишній учень М. В. Довнар-Запольського (який нажаль вступив у конфронтацію із своїм колишнім наставником) [6, с. 140–191] проф. Є. Д. Сташевський, що було зумовлено його монархічними вподобаннями. Правда, спочатку ця посада була запропонована К. Г. Воблому, але той відмовився. В листі К. Г. Воблого до П. Р. Сльозкіна від 10 вересня 1919 р. міститься прохання очолити інститут, оскільки сам Воблий не може цього зробити внаслідок обрання членом ВУАН (ця посада забороняла займати іншу керівну посаду) [31, а. 190].

Денікінська влада, так само як і більшовики, надавала великої ролі політичній пропаганді. Тому вже на початку вересня 1919 р. денікінський відділ пропаганди звернувся до інституту з проханням виділити приміщення для проведення своїх курсів [30, а. 197]. Натомість якоїсь матеріальної допомоги інститут від білогвардійців не отримав. Погіршення економічного становища зумовило те, що у 1919 р. припинилось видання друкованого органу інституту «Известий Киевского коммерческого института».

Невдовзі після третього встановлення влади більшовиків у Києві (це відбулось 16 грудня 1919 р.), радянська влада створила спеціальний керівний орган вузу – об'єднане зібрання президіумів факультетських рад, яке очолив визначний вчений-економіст Р. М. Орженцький [26, а. 34.]. Така структура зберігалась до початку травня 1920 р. Істотно зменшується кількість студентів (до кількох тисяч осіб) та професорсько-викладацького складу (до 35 осіб) із значною ротацією у складі останнього [32, а. 1–3].

Захоплення міста поляками, хоча і було нетривалим (з 6 травня по 12 червня 1920 р.), встигло позначитись і на долі Київського комерційного інституту – для керівництва ним було створено тимчасовий орган, що складався з 5 осіб (включав по одному представнику від викладачів та по одному – від студентів обох факультетів, плюс голова – проф. Дубянський, який був деканом

комерційно-технічного факультету). Було відновлено традиційну вузівську структуру та плату за навчання (500 руб. за семестр), змінено умови вступу до вузу [26, а. 34 зв.]. Проте ці зміни фактично вступили у силу, оскільки вже 12 червня 1920 р. польські та українські війська відступили з Києва і в місті відновились радянська влада.

Більшовики, взявши курс на докорінну зміну всіх сфер життя, відновили політику реформування освітньої сфери. І тепер цей процес став незворотнім, оскільки їхня влада міцно утвердилась. Спроба впродовж 1920 р. завершилась і реорганізація Київського комерційного інституту. По-перше, було в черговий раз змінено керівництво інститутом – з 21 червня 1920 р. ректором став М. І. Мітіліно [26, а. 34], який теж розпочав роботу в інституті. Ректорства Довнар-Запольського. Ще на початку березня 1920 р. Комерційний інститут був об'єднаний з Політехнічним інститутом Київський інститут народного господарства [26, а. 34 зв.]. Іслю інформація і про його перейменування 4 березня 1920 р. Економічний інститут – подібне питання розглядалось цього дня на засіданні комерційно-технічного відділення [33, а. 52]. Проте невдовзі він знову став окремим навчальним закладом і в липні 1920 р. перейменований на Інститут соціально-економічних наук, а 24 вересня 1920 р. (наказом № 128) знов на Київський інститут народного господарства [26, а. 34 зв.]. Цього разу це була не лише зміна вивіски: вуз став державним, кардинально змінився професорсько-викладацький склад, контингент студентів, державна політика та й самі умови життя. Цікаво, що саме в цей час Україну залишив М. В. Довнар-Запольський. Ось ще один цікавий збіг між цим навчальним закладом та його засновником.

Отже, завершуючи реконструкцію історії Київського комерційного інституту впродовж 1917–1920 рр., можна дійти висновку, що й у роки він працював у тому річизі, що задав його розвитку Митрофан Вікторович. В інституті було збережено основну структуру поділення на відділень (факультетів), навчальні програми, професорсько-викладацький склад і навіть три наступні його ректори (П. Р. Сльозкін, К. Г. Воблий, М. І. Мітіліно) були запрошені саме в цей час до праці у ньому М. В. Довнар-Запольським, а ще однією особистістю (Є.Д. Сташевський) був учнем Митрофана Вікторовича. Фактично скрізь помітний вплив Митрофана Вікторовича, який виступає невидимим архітектором, проектувальником того, що втілювали у життя інші. Навіть син М. В. Довнар-Запольського Всеволод зрештою пішов навчатися до створеного батьком інституту.

І після одержавлення та численних реорганізацій цей навчальний заклад залишився дітищем М. В. Довнар-Запольського, який назавжди лишається його першим ректором. А те, наскільки був працьовитим М. В. Довнар-Запольський, засновуючи цей навчальний заклад, засвідчує його вже понад столітня історія і подальші ве

перспективи. Все це підтверджує далекоглядність М. В. Довнар-Запольського, який, як можна зрозуміти на прикладі історії лише цього заснованого ним навчального закладу, був не лише блискучим вченим, а й мудрим організатором підготовки наступних поколінь науковців та фахівців, зокрема й в економічній сфері.

Список використаних джерел.

1. Держаний архів м. Києва (далі – ДАК).. – Фонд. 153. – Оп. 8, – Спр. 1424.
2. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8, – Спр. 1426.
3. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 809.
4. ДАК. – Фонд 153. Оп. 8. – Спр. 1426.
5. ДАК. – Фонд 153. Оп. 1. – Спр. 9.
6. Див: *Alma mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917 – 1920. матеріали, документи, спогади* / Упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський. – К.: Прайм, 2000. – Кн. 1.;
7. Самійленко Г. В., Самійленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2005. – С. 186 – 204.;
8. Полянская Л. И. Документы к истории высшего образования в России // Исторический архив. – № 1. – 1958. – С. 222 – 227.;
9. Історія Київського університету (1834–1959). – К.: Видавництво Київського університету, 1959. – 629 с.;
10. Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX в. – М.: Институт истории АН СССР, 1991. – 392 с.;
11. Иванов А. Е. Студенчество России конца XIX – начала XX века. Социально-историческая судьба. – М.: Росспэн, 1999. – 394 с.
12. ДАК. – Фонд 16. – Оп. 1. – Спр. 52.
13. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 1617
14. Ульяновський В., Короткий В., Скиба О. Останній ректор Університету Святого Володимира Євген Васильович Спекторський : Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007.
15. Спекторский Е. В. Столетие Киевского университета св. Владимира. – Белград, 1935. – Репринт. вид. – К, «Киевский университет», 2007.
16. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 1154.
17. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 10. – Спр. 50.
18. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 1542.
19. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 5. – Спр. 2508.
20. ДАК. – Фонд 153. – Оп. – 5. – Спр. 2510.
21. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 14. – Спр. 196.
22. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 1550.
23. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 10. – Спр. 49.
24. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 13. – Спр. 1 а.
25. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 1154.

26. ДАК. – Фонд 871. – Оп. 1. – Спр. 30.

27. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 891.

28. Білорус М.А. Член Центральної Ради Саватій Березняк: в 2 ч. –
ПП Бабіч П.М., 2009.

29. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 6. – Спр. 595.

30. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 1596.

31. ДАК. – Фонд 871. – Оп. 2. – Спр. 67.

32. ДАК. – Фонд 153. Оп. 11. – Спр. 2.

53. ДАК. – Фонд 153. – Оп. 8. – Спр. 30.